

**Journal van een reis naar Genève, Italië en Frankrijk van
Coenraad Ruysch met zijn neef Dirck van Hoogeveen**

1674-1677

Nationaal Archief, FA Teding van Berkhout, 1408

Transcriptie en editie: Alan Moss

DECEMBER 1675-JANUARI 1676: VAN ROME TOT VENETIË

105v Sondach den 1^{en} december ginck ick des morgens aen t' huijs van den conte d'Aliberti ¹, hebbende daechs te voore hem op de Place d'Espagne ² gerescontreert³ dat hij mij wilde koomen besøeken, doch vont hem niet t' huijs, alsoo⁴ de koninginne⁵ hem hadt laeten haelen om de kerken te doen. Doch hij hadt ordre⁶ gelaeten van te seggen of ick quam dat hij naer den eeten bij mij soude koomen. Hier van daen reedt ick naer Paulo Falconieri⁷, dewelke ick daechs te vooren in de kerck gesproken hadde en hem in den rouw siende, meynde dat het over de cardinael de Medicis was⁸, doch wiert naderhandt onderrecht⁹ dat mon signor¹⁰ syn broeder doot was. Dewyle dan dat ick hem niet gecondoleert hadde, meynde ick dit devoir¹¹ af te leggen, doch vont hem van gelyken niet t' huijs. Hier van daen reedt ick naer t' Collegium Clementinum¹² om de jonge Feroni te gaen sien en een brief over te leveren van syn broeder, doch alle de academisten in den mis synde, kost ick hem niet spreecken, soo dat ick desen morgen veel uijt meijnende te rechten niet deedt als mis loopen. Ick ginck in St. Giacomo delli Spagnoli¹³ om musieck te hooren en vont hier seekeren signor Filippo Paravicini¹⁴, daer ick kennis aen hadde gemaect. Hier een weinich blijvende, ginck ick daer naer in St. Lorenzo¹⁵, daer ick de musieck noch beeter vont.

106R Naer de middach ginck ick Aliberti wederom eerst vinden en vont hem t' huijs. Wij meynden wat te gaen rijden en dan bij seekere Piemontesche gravinne te gaen, doch den neef van den ambassadeur van Vranckryck quam ons stooren, waerom ick heenen ginck en sien of de heer Locatelli t' huijs was, maer tot mijn leetweesen¹⁶ was hij buiten Romen. De rest van mijn tijt bracht ick door op de Corso¹⁷ in mijn eenicheid.¹⁸

---

¹ **conte d'Aliberti.** Graaf Giacomo d'Alibert (1626-1713) was secretaris van koningin Christina I van Zweden (1626-1689), een groot verzamelaar van boeken en manuscripten in Rome en een liefhebber van de kunsten. Ruysch ontmoette d'Alibert al eerder tijdens zijn verblijf in Rome.

² **de Place d'Espagne.** Het betreft het Piazza di Spagna, een van de pleinen van Rome.

³ **gerescontreert.** ontmoet.

⁴ **alsoo.** aangezien.

⁵ **de koninginne.** Christina I (1626-1689) was koningin van Zweden tussen 1632 en 1654. Ze was een groot verzamelaar van boeken en manuscripten. Ruysch had tijdens zijn verblijf in Rome enkele audiënties bij haar.

⁶ **ordre.** bevel, instructies.

⁷ **Paulo Falconieri.** Paolo Falconieri (1634-1704) was een Italiaanse geleerde. Ruysch ontmoette hem en zijn broer Ottavio (1636-1675) al eerder tijdens zijn verblijf in Rome. Ottavio stierf in november 1675.

⁸ **Hier van...Medicis was.** De Italiaanse kardinaal Leopoldo de' Medici (1617-1675) stierf op 16 november, enkele weken voor dit voorval.

⁹ **onderrecht.** geïnformeerd, geleerd.

¹⁰ **mon signor.** meneer.

¹¹ **dit devoir.** deze plicht.

¹² **t' Collegium Clementinum.** Het Collegio Clementino was in de zeventiende eeuw een school voor buitenlandse edellieden en de elite van Rome.

¹³ **St. Giacomo delli Spagnoli.** Het gaat om de Chiesa di Nostra Signora del Sacro Cuore, ook wel de San Giacomo degli Spagnoli genoemd.

¹⁴ **signor Filippo Paravicini.** Het gaat waarschijnlijk om de jesuïet Nicolò Pallavicino, een vertrouweling van Christina van Zweden.

¹⁵ **St. Lorenzo.** Het betreft de Basilica di San Lorenzo fuori le mura, een van de hoofdkerken van Rome.

¹⁶ **leetweesen.** spijt.

¹⁷ **de Corso.** De Via del Corso is een van de hoofdwegen van Rome.

Maendach den 2^{en} bleef ick den gansen morgen t' huijs en kreech een visite van de heeren Glimmer en Godijn, die daechs te vooren aen waeren gekoomen. Naer den eeten gingen de heeren Smit, Druyvesteijn, Wolters¹⁹ en ick de voorscreve²⁰ heeren de contravisiite²¹ geven. Wij gingen daer naer te saemen naer de Place del Popolo²², alwaer wij een misdaediger de kop af saegen slaen, doch op een ander manier als hier. Want naer dat de patient op een kar, verselt²³ met twee van de confraterniteijt²⁴ del Consolato, die gedegiseert²⁵ sijn in de sack van de ordre²⁶, gebracht is ter plaetse van de justitie gaende voor af de gansche²⁷ processie van de confraterniteijt voorscreve met brandent licht en singende seer lugubre deunen. Soo wert hij op een banck gelecht op syn buyck met het hoofd onder een galchsken²⁸, waer in boven een seer swaer block onder aen den bytel hebbende is, hangende aen een kleijn touwtie, t' als alles vaerdich²⁹ is door de beul los wert gesneede en infallibel³⁰ t' hoofd van t' lichaem separeert.³¹

Naer dese executie gingen wij altemael in Jesu³², daer seer heerlyke musieck was ten oorsaeke van de vigilie³³ van t' feest van St.³⁴ Weder hier van daen koomende, quamen wij de confraterniteyt del Consolato weder tegen die den dooden ter aerde brachten. Niemand wert op dese manier geexecuteert als cavalliers³⁵: anders de galch.

Dijnsdach den 3^{en} was des morgens eens aen t' huys van Voet³⁶ om mijn werck voort' te dryven, synde eenige copien van Romeynse boutees.³⁷ Naer den eeten quam seekeren Scotino, een seer vermaert tasschen speelder³⁸ die ons wonderlyke dingen voor deedt. Oock deedt hij met syn mont alderhande veugels³⁹ naer⁴⁰ daer wij alle gesurpreneert⁴¹ waeren. Vermits⁴² het

---

¹⁸ **eenicheid.** eentje.

¹⁹ **de heeren Smit, Druyvesteijn, Wolters.** Smit, Druyvesteyn en Wouters waren vrienden van Ruysch. Mogelijk gaat het om Aernout Druyvesteyn (1641-1698).

²⁰ **voorscreve.** eerder genoemde.

²¹ **de contravisiite.** het tegenbezoek.

²² **de Place del Popolo.** Het betreft het Piazza del Popolo, het plein waar in de zeventiende eeuw publieke executies plaatsvonden.

²³ **verselt.** vergezeld.

²⁴ **confraterniteijt.** broederschap.

²⁵ **gedegiseert.** aangesteld.

²⁶ **sack van de ordre.** handhaving van orde.

²⁷ **gansche.** hele.

²⁸ **galchsken.** galgje.

²⁹ **vaerdich.** gereed.

³⁰ **infallibel.** feilloos.

³¹ **separeert.** scheidt.

³² **Jesu.** Het betreft de Chiesa del Gesù.

³³ **vigilie.** vooravond.

³⁴ **t' feest van St.** In het manuscript is hier een gat: Ruysch heeft de naam van de heilige niet ingevuld.

³⁵ **cavalliers.** edellieden.

³⁶ **Voet.** Ruysch ontmoette de kunstenaar Jacob-Ferdinand Voet (1639-1689) tijdens zijn eerste bezoek aan Rome in januari 1674. Ruysch liet een portret door hem schilderen.

³⁷ **boutees.** Het is onduidelijk waarover het gaat.

³⁸ **tasschen speelder.** goochelaar.

³⁹ **veugels.** vogels.

⁴⁰ **naer.** na.

⁴¹ **gesurpreneert.** verrast.

extraordinaris⁴³ quaet weer ginch ick niet uyt als te vier ueren wanneer ick aen t' huijs van Voet sont, die uit t' huys was, waerom ick met de mantel om de ooren naer Jesu trock om de musieck. Doch op de Corse de heeren Wolters en Smit vindende, naemen sij mij in haer koets en gingen saemen. t' Huijs koomende hier van daen vonden wij Voet by Druijvesteijn en brachten den avont met praeten voort ten eynde.

Woensdach den 4^{en} ginch ick des morgens ten elf ueren bij Voet wat praeten om ondertusschen mijn werck wat voort te porren. Naer de middach ginch ick met Smit en Wolters eenige toestel tot mijn winter equipagie⁴⁴ koopen en de rest van den tijt in de Villa Montalte⁴⁵ door brengen. Doch eer ick des avonts naer huijs ginch, nam ick tot Voet mijn werck eens op.

106v Donderdach den 5^{en} was ick des mergens wederom tot Voet, kunnende nergens veel gaen dewijle ick mijn winter kleet niet gereet konde krijgen, want met een licht syde kleetie bij de luyde te koomen is in de winter hier gans niet eerlyck.⁴⁶ Naer de middach koft⁴⁷ ick noch t' eene en t' andere, tot myn equipagie nodich sijnde. Ick vont op de post van Venetie een brief van neef Hoogheveen, waer uyt ick verstont dat de heer Robbert Goes alle ueren⁴⁸ hier te koomen stondt, t' welck mij op de wech buyten de Porta del Popolo een wandelinch dede doen om te sien of hij quam. Des avonts passeerde ick mijn tyt bij Voet. Desen dach kreech de droevige tijdinge⁴⁹ van t' door breken van de Haerlemmer meer en den zeedijck van Medenblick.⁵⁰

Vrijdach den 6^{en} rechten ick vermits het quaede weer en dat mijn kleet niet gedaen was geen notabele⁵¹ saeken uijt als tot Voet wat te praeten en scilderijen te sien maeken.

Saeterdach den 7^{en} kreech ick des morgens een briefken van de charmante non, waer mede sij mij des avonts in de vesper⁵² en des anderen daechs⁵³ op het feest in haer kerck seer beleeft nodichde. De selve brief was verselt met andere om naer neef van Hoogheveen te senden en met een regael⁵⁴ van een groote quantiteit pasten⁵⁵ van quee peeren⁵⁶ van haer eijge maecksel met eenige

---

⁴² **Vermits.** Vanwege.

⁴³ **extraordinaris.** buitengewoon.

⁴⁴ **equipagie.** uitrusting.

⁴⁵ **Villa Montalte.** Ruysch verwijst naar de Villa Montalto, ook wel bekend als de Villa Peretti sulla Piazza di Termini, dat tegenwoordig niet meer bestaat.

⁴⁶ **eerlyck.** degelijk.

⁴⁷ **koft.** kocht.

⁴⁸ **alle ueren.** elk uur.

⁴⁹ **droevige tijdinge.** droevig bericht.

⁵⁰ **Desen dach...van Medenblick.** Ruysch werd op de hoogte gesteld van de Allerheiligenvloed, die in de nacht van 4 op 5 november 1675 grote delen van Noordwest-Nederland onder water zette.

⁵¹ **notabele.** vermeldenswaardige.

⁵² **de vesper.** het avondgebed.

⁵³ **des anderen daechs.** de volgende dag.

⁵⁴ **regael.** traktatie.

⁵⁵ **pasten.** pasteien.

⁵⁶ **quee peeren.** kweeperen.

blommen⁵⁷, doende mij versoecken dat ick dit in danck soude gelieven te neemen, dewijle haere tegenwoordige secristaerie⁵⁸ volgens de oude gewoonte haer niet meer wilde gouverneeren⁵⁹ en aen de genooden bloemekens uyt deelen. Ick deedt haer door de selve meijt die t' selve bracht seer bedancken en mijne confusie⁶⁰ te kennen geven over dese beleeftheid.

Deselve morgens ginck ick tot mijn koopman wat gelt haelen en daer van daen koomende, meynde ick in St. Ambrosio⁶¹ musieck te hooren, doch de selve was gedaen eer ick daer quam. Naer de middach kreech ick een visite van seeker Piemontees abt, daer ick naer Napels mede reijsende, kennis aen gemaectt hadt, doch sach hem doe maer voor een simpel priester aen.⁶² Als dese visite eijndichde, reedt ick naer t' Campo Marzo⁶³ in kerck van de non⁶⁴, daer seer heerlyke musieck was. t' Was jammer dat de kerck voorscreve soo kleijn was. Ick sach boven voor de traelie weer een deel nonnen, maer niemant kunnende bekennen⁶⁵, most ick mijn selve met de inbeeldinge contenteeren⁶⁶ dat de mijne daer mede bij was. Ick passeerde hier wel een uer of twee en ginch soo als t' doncker was mijn brieven sluijten en de rest van den avont tot Voet door brengen, alwaer ick een musicant vont die mij weleer een weynich op de guitere⁶⁷ geleert hadt. Hij sonch ons eenige Romeynsche arietten⁶⁸ voor die eerst⁶⁹ nieuwe uyt gekomen waeren. Sijn naem is Gioanni Batista Guitarri.

107R Sondach den 8^{en} was ick des morgens in de kerck van t' clooster en bleef daer tot de middach toe, hebbende des morgens al wederom de meijt van de non gehadt, die mij liet waerscouwen dat des dijnsdachs in haer klooster twee dames geleet⁷⁰ soude werden en dat ick ten twintich uere op soude passen en niet in de kerck maer aen de groote deur van t' klooster mijn selve soude begeven om alle de nonnen beter te kunnen sien. Oock hoe de ceremonie toe gingen als de gemaecte nonnen uyt de kerck in t' klooster geleijt worden. Ick liet haer seer bedanken voor de continueele⁷¹ sorge die sij voor mij geliefde te draegen en seggen dat ick niet soude mankeeren⁷² bij aldien⁷³ de Switsers⁷⁴ in wilde laeten, want dat ick niet gaerne met dat brutale volck te doen hadt. Niet te min dat ick ten uysterste van alle beleeftheid aen haer geobligeert⁷⁵ was. Ick passeerden dan

---

⁵⁷ **blommen.** bloemen.

⁵⁸ **secristaerie.** secretaris.

⁵⁹ **wilde gouverneeren.** gouvernante wilde zijn.

⁶⁰ **confusie.** verwarring.

⁶¹ **St. Ambrosio.** Het betreft de Chiesa di Sant'Ambrogio della Massima.

⁶² **Naer de...priester aen.** Ruysch noemde deze priester eerder in zijn beschrijving van de reis naar Napels in november 1675. Zie f. 97r.

⁶³ **t' Campo Marzo.** Het betreft het Campo Marzio, een van de wijken van Rome.

⁶⁴ **de kerck van de non.** Het betreft de Chiesa di Santa Maria della Concezione in Campo Marzio.

⁶⁵ **bekennen.** herkennen.

⁶⁶ **contenteeren.** tevreden stellen.

⁶⁷ **guitere.** gitaar.

⁶⁸ **arietten.** kleine aria's.

⁶⁹ **eerst.** pas.

⁷⁰ **geleet.** ingeleid.

⁷¹ **continueele.** voortdurende.

⁷² **mankeeren.** nalaten.

⁷³ **bij aldien.** als.

⁷⁴ **de Switsers.** de Zwitserse garde.

⁷⁵ **geobligeert.** verschuldigd.

gelijk geseijt is desen ganschen morgen in haer kerck, die seer klein, maer wel georneert⁷⁶ is en raecht seer casueel⁷⁷ en sensibel⁷⁸ in discours⁷⁹ met de non haer broeder en abbato⁸⁰, dat haer neef was, hebbende daechs te vooren de selve rescontre⁸¹ in de vesper gehadt. Sij waeren seer hupse⁸² luyden en toonde veel geneegentheid van vreemdelingen. Ick nam niet wat sij in mij vonden, maer deden mij overtollige beleeftheid. Om haer geen suspitie⁸³ te geven, gaf ick aen dit mij naerstich⁸⁴ koomen de oorsaeck van de goeden musieck en discoureerde lanch daer over, gevende mijne hoop te kennen van de Fonseca hier te hooren, die de fameuste⁸⁵ stem is van heel Roomen. Sij sijde mij dat sij dinsdachs daer aen singen soude als de nonnen gemaect soude werden en dat ick niet versuijmen soude te koomen, t' welck ick al wist, maer seyde hem dat niet.

Als de groote mis gedaen was, scheijden wij met veel protestaetie⁸⁶ van onderdaenige dienst en gingen ieder naer huijs. Ick ginch eens aen passent⁸⁷ tot Voet, al waer ick een bode kreech dat de heer Robbert Goes even in ons logement was gearriveert, t' welck mij daedelijck naer huijs deedt gaen en desen lanchverwachten vrient wellekom hieten. Wij hadde groote satisfactie⁸⁸ van den anderen wederom te sien, weetende niet waer wij eerst van soude spreken, dewijle wij alle veel saeken van het vaeder en moederlandt te verhandelen hadden.

Naer de middach vont ick mijn selven wederom tot den avont toe in de kerck en vont tot alle geluck den abt en de broer niet die lichtelijck suspitie neemen kosten om dat sij Paulo mijn staffier⁸⁹ kosten⁹⁰ en wisten dat ick de neef van Hoogheveen was, die hij eerst gedient hadt en waer van sij onderrecht waeren geweest dat hij bij de non quam. Des avonts gingen wij bij Voet wat praeten.

107v Maendach den 9^{en} ginch ick des naer middachs met Goes wat rijden omtrent de meeste antiquiteyten van Roomen. Wij saegen al dat omtrent het Campo Vacino⁹¹ was en t' Campidoglio.⁹² Wij klommen boven op t' Colliseum en considereerden⁹³ hoe t' selve geweest most sijn. Hier van daen koomende, saegen wij een processie van pellegrims, boeren en boerinnen, welke verselt wierden van

---

⁷⁶ **georneert.** versierd.

⁷⁷ **casueel.** toevallig.

⁷⁸ **sensibel.** innig.

⁷⁹ **discours.** gesprek.

⁸⁰ **abbato.** abt.

⁸¹ **rescontre.** toevallige ontmoeting.

⁸² **hupse.** aardige.

⁸³ **suspitie.** argwaan.

⁸⁴ **naerstich.** vlijtig.

⁸⁵ **fameuste.** beroemdste.

⁸⁶ **protestaetie.** protest.

⁸⁷ **aen passent.** en passent.

⁸⁸ **satisfactie.** voldoening, tevredenheid.

⁸⁹ **staffier.** dienaar.

⁹⁰ **kosten.** kenden.

⁹¹ **het Campo Vacino.** Campo Vaccino is de oude benaming voor het gebied rondom het Forum Romanum.

⁹² **t' Campidoglio.** Het Capitoel of Campidoglio is een van de zeven heuvels van Rome.

⁹³ **considereerden.** bezagen, beschouwden.

extraordinaire scoone citelle⁹⁴, dewelken t' beste air⁹⁵ van de werelt hadden en admirabel⁹⁶ gekleet waere *alla pastorella*.⁹⁷ Dese droegen t' crucifix. Een dach twee, drie geleden hadden wij noch eens t' selve gesien en admirable aardige meyskens gevonden.

Dijnsdach den 10^{en} ginch ick des morgens den broeder van de heer Fabio Feroni besøeken, dewelke hier te Romen in t' Collegio Clementino was woonende en naer dese visite besøcht ick de heer Buonacorsi en gaf hem van gelijke een brief. Naer den eeten ginch ick naer Campo Marso. In de kerck begaf ick mij niet, alsoo de selve seer kleynde sijnde door groote menichte van volck seer benauwt was, doch hielt mij in t' bassecour⁹⁸, om volgens de ambassade⁹⁹ van de non, welck ick des morgens noch eens gehadt hadde, mij aen de groote poort van t' klooster ter houden. Ick vont haer broeder en haer neef weer, die mij excessive beleeftheid toonden en aenstonts presenteerden¹⁰⁰ door de eerste wacht van de kerck te doen passeeren, synde de selve wat difficielder¹⁰¹ als daer ick door gekoomen was voor aen t' klooster. Doch seggende dat het mij in de kerck veel te warm was, seyden sij van gelijken daer uijt te blijven om de selve redenen. Sij deden mij verders seer veel beleeftheid, mij met geweld in haer plaets doende staen aen de deur wanneer de Fonseca sonch, welke ick admirabel vont en bij wiens stem de grootste musicant van Italie in t' minste niet te vergelijken is. De voornoemde heeren deden mij door de nonnen aen de deur van t' klooster ses kinderrens sien, admirabel geagusteert¹⁰² in forme van engelties, gedestineert¹⁰³ om de gemaecte nonnen in te haelen, gelijk wij naderhandt saegen en met seer goede gratie gescieden. Ick genoot noch meer andere civilityten.¹⁰⁴ Doe¹⁰⁵ de nonnen naer alle de ceremonien gedaen waeren in t' klooster geleijt wierden, stont de deur van t' selve wijt open bij welcke occasie ick op een banck aen de selve mij liet vinden en sach teenemael¹⁰⁶ het heijr¹⁰⁷ naer mijn contentement¹⁰⁸ over, mijn charmante non continueel in t' gesicht houdende, die naederhandt tot voor aen de deur bij occasie¹⁰⁹ van een van de geseijde¹¹⁰ engelties aen iemand te toonen op een seer obligeante¹¹¹ manier haer selve te naesten bij raekende aen mij posteerde¹¹² en door haer eloquente contentantie¹¹³ mij een reverentie¹¹⁴

---

⁹⁴ **citelle.** Het is onduidelijk waar Ruysch naar verwijst. Een *zitella* is in het Italiaans een oude vrouw.

⁹⁵ **air.** manieren.

⁹⁶ **admirabel.** aanzienlijk.

⁹⁷ ***alla pastorella.*** op zijn pastoraals, in de landelijke stijl.

⁹⁸ **t' bassecour.** besloten plaats, hof aan de voorzijde.

⁹⁹ **ambassade.** ambassadeur. D.w.z. de meid.

¹⁰⁰ **presenteerden.** aanboden.

¹⁰¹ **difficielder.** moeilijker.

¹⁰² **geagusteert.** geschikt.

¹⁰³ **gedestineert.** aangesteld, aangewezen.

¹⁰⁴ **civilityten.** beleefheden.

¹⁰⁵ **Doe.** Toen.

¹⁰⁶ **teenemael.** helemaal.

¹⁰⁷ **heijr.** troep, stoet.

¹⁰⁸ **contentement.** tevredenheid.

¹⁰⁹ **occasie.** gelegenheid.

¹¹⁰ **geseijde.** genoemde.

¹¹¹ **obligeante.** vriendelijke.

¹¹² **posteerde.** plaatste.

¹¹³ **contentantie.** houding.

gemaectt hebbende sonder dat het imant kost¹¹⁵ merken, sich heel civil¹¹⁶ werderom retireerde¹¹⁷ en mij naderhant liet bedanken door haer meijt dat ick de feesten van haer kerck en klooster soo naerstich hadt willen bij wonen, waer op ick haer in de beleefste termen wederom liet antwoorden. Het was doncker eer wij s' avonts t' huijs quaemen. De cardinael Nerli¹¹⁸ deedt de fonctie.¹¹⁹

108R Woensdach den 11^{en}. Des morgens naer ordinaeris¹²⁰ eens bij Voet en van daer naer t' huijs van monsieur d'Aliberti, die sij mij seijden naer de koninginne gegaen te sijn, waerom ick mij aenstonts naer t' paleijs begaf, doch quam hem onderwegen tegen. Wij wandelde saemen eenigen tijt te voet vermits het scoone weer. Mijn bootschap was eigentlijck om hem te versoeken van mij het pourtrait van de koningin te doen hebben, willende naer het selve een copije door Voet scilderen, t' welck hij aen nam mij te besckiken¹²¹, seggende dat hij niet twijfelde dat haer majesteyt mij het scilderije soude weijgeren, dewijle het haer seer aengenaem soude sijn te hooren dat ick groote genegenheid hadt van hierdoor continueel in de memorie¹²² te houden de excessive genereusheid dewelken ick van haere majesteijt genooten hadde. Naer de middach kreech een visite van monsieur Forastier, den Fransen domine. Wij gingen in t' geselschap van de heer Godijn en Goes onsen tyt in de Villa Borgese onsen tijt passeeren.

Donderdach den 12^{en} ginch ick des morgens eenige vruchten koopen, soo van appelen van Cina¹²³, cedraten¹²⁴, bisarrie de Fureneza¹²⁵ als anders nevens eenige suijker brooden, dewelcke ick des naermiddachs nevens een briefken van danckbaerheid aen de non sont. Dese vruchten koft ick in de thuijn van een prelaet op de Longara.¹²⁶ De selve thuijn was wonderlijck ten reguarde van¹²⁷ een extraordinaere quantiteijt van ongemeene¹²⁸ scoone boomen als citroenen, appele van Cina die dichter hingen als een wel gelaeden¹²⁹ appel boom, cedraten, orangie en van dat soort de raerste¹³⁰ vrucht boomen. Ick kost mij niet genoeg met sien hier versaedigen. Dese vruchten brengen een considerable¹³¹ somme gelts jaarlycks op, dewijle hier de raerste dingen van de werelt en buytens tijts¹³² gevonden werden. Ick pluckten al t' geen ick koft selfs af.

---

¹¹⁴ **reverentie.** kniebuiging.

¹¹⁵ **kost.** kon.

¹¹⁶ **civil.** beleefd.

¹¹⁷ **retireerde.** terugtrok.

¹¹⁸ **De cardinael Nerli.** Francesco Nerli Jr. (1636-1708) was een Italiaanse aartsbisschop.

¹¹⁹ **deedt de fonctie.** vervulde het ambt.

¹²⁰ **ordinaeris.** gewoonlijk.

¹²¹ **mij te besckiken.** voor mij te regelen.

¹²² **de memorie.** herinnering.

¹²³ **appelen van Cina.** sinaasappelen.

¹²⁴ **cedraten.** Een cedraat of een sukadecitroen is een grote, bittere citroensoort met een dikke schil.

¹²⁵ **bisarrie de Fureneza.** Onzekere lezing.

¹²⁶ **de Longara.** Het gaat om de Via della Lungara.

¹²⁷ **ten reguarde van.** ten aanzien van.

¹²⁸ **ongemeene.** ongewoon.

¹²⁹ **wel gelaeden.** volle.

¹³⁰ **raerste.** zeldzaamste.

¹³¹ **considerable.** aanzienlijke.

¹³² **buytens tijts.** buiten het seizoen.

Naer de middach, naer dat ick gelijk geseijt hebben mijn regael wech hadt gesonden, geleijden ick de heer Robbert Goes naer St. Pieter¹³³ en passeerden hier met dit wonder stuck werck wel te considereren een ruijmen tijt. Hier van daen koomende naemen wij in passent een glaesken muscatello di Peruggia¹³⁴ en hoorden noch een musieck in een kerckie in t' Borgo¹³⁵, dat evenwel niet veel te beduijden was.

Vrijdach den 13^{en} niet bijsonders uijtgerecht.

Saeterdach den 14^{en} kreech ick een seer beleeft briefken van de non, waer mede sij mij bedanckten en eenige nevens gaende aen de post te senden. Naer de middach als de postdach gehouden was, ginch ick met Robbert Goes buijten de Porta del Popolo lanchs den Tiber wat wandelen, alwaer wij excellente muscatello di Monte Pulciano¹³⁶ vonden.

108v Sondach den 15^{en} bleef ick den ganschen morgen in huijs, doch ginch naer de middach met de heer Goes vermits het scoone weer naer de Grotta Palorta wandelen om hem de selve te laeten sien, niet tegenstaende¹³⁷ mij ene swaere verkouwtheid soo in t' hooft als op de borst, dewelke al eenige daegen gedeurt¹³⁸ hadt. Ick maecte des avonts goet tijts wederom t' huijs te sijn om de bovenstaende reden.

Maendach den 16 kreech ick des morgens een visite van Forastie den predikant en van Burch¹³⁹, dewelke den voorscreve Forastie hadt wesen besøeken en te saemen bij mij quaemen. De heer Burch bleeff niet lanch, doch Forastie hielt mij geselschap tot de middach toe. Ick bevont mij noch seer swaer verkoude en groote pyn in t' hooft van wegens de cataren.¹⁴⁰ Niet te min meynden ick met Forastie en Goes naer de middach Burch te gaen sien, doch most het selve af laeten weeten dewijle ick mij seer onlustich¹⁴¹ bevont en het weer seer mistich was. Ick bleef dan gelyck geseyt is den heelen tyt t' huijs en bevont mij gans niet wel, doch om de tyt te passeeren, maecten ick met signor Jan Batista een lijst van al mijn gekofte musieck, doch kunnende voor den avont niet afkrijgen, alsoo wij wat veel moeijten hadden om elck bij t' syne te soeken, stelden wij de rest uyt tot dat ick wederom tyt soude hebben.

---

¹³³ **St. Pieter.** Het betreft de Basilica di San Pietro.

¹³⁴ **muscatello di Peruggia.** Muscato is doorgaans een zoete witte wijn. Die wijn die Ruysch hier noemt komt uit de stad Perugia.

¹³⁵ **t' Borgo.** De Borge was een Romeinse wijk vlakbij het Vaticaan.

¹³⁶ **muscatello di Monte Pulciano.** Het gaat om muskaatwijn uit het Italiaanse wijngebied Montepulciano.

¹³⁷ **niet tegenstaende.** ondanks het feit dat.

¹³⁸ **gedeuert.** geduurd.

¹³⁹ **Burch.** Burch was een reisgenoot van Ruysch. Hij bekeerde zich tijdens de reis tot het katholicisme.

¹⁴⁰ **cataren.** verkoudheid.

¹⁴¹ **onlustich.** lusteloos.

Dinsdach den 17^{en} rechten ick niet anders uijt als de 4 cardinalen in te sien haelen.¹⁴² De selve wierden met de koets van de cardinael patroon een half uer buyten Roomen te gemoet gereeden en in de selve genoomen, gevolcht van omtrent 200 andere koetsen, alle met ses paerden. Wij saegen haer passeeren uyt het venster van seekeren signor Vincenzo, dewelke tot Voet scildert en juijst op de Corso woonden. In dese occasie syn de cardinaelen en princen van Roomen gewent altoos¹⁴³ haer coetsen te senden. De confusie was groot, alsoo ieder naest achter de koets van de cardinaelen trachten te rijden.

Naer de middach ginch ick bij Voet wat praeten en des avonts wilden ons geselschap mij mede hebben naer St. Salvatore in Lauro¹⁴⁴ om een musieck te hooren die de koningin aen liet rechten, doch ick bleef om mijn verkouthed t' huijs, dewijle ick vreesde voor de avont lucht, die mij niet tegenstaende ick in de koets soude geseeten hebben veel quaet soude hebbe kunnen doen, alsoo de plaets van de musieck kleijn is en van wegens de meenichte van menschen seer warm en lanch. Des morgens hadt ick weer een regael met een galant briefken van de non gekreegen. t' Regael waeren siamelli¹⁴⁵ en marsepeijn.

Woensdach den 18^{en} bevont ick mij noch seer verkouwen en voornaemlijck geincommodeert¹⁴⁶ met sinkinge¹⁴⁷, waerom ick met de heeren Smit en Wouterse naer de middach maer een uer of anderhalf ginch rijden en des avonts quam Jan Batista bij mij en sonch voor mij eenige liedekens.

109R Donderdach den 19^{en}, alsoo de heer Smit vertreckken wilde op saeterdach daer aen, wilden hij syn afsceijt neemen van de heer Burch, dewelcke Smit en mij van gelijken dickmaels besocht hadt, waerom ick resolveerden¹⁴⁸ nevens de heer Wolters een contra visite te geven, t' welcke wij naer de middach afleijden. Ick hadt noch noijt bij hem geweest, doch vont syn kamer wederom opgescickt¹⁴⁹ met alderhande poppegoet¹⁵⁰ als te Florenzen syn taefels leijden vol scoone historien¹⁵¹ van de santen.¹⁵² Selfs vont ick er die de kinderen hier voor spulleties¹⁵³ voor gelesen werden. Naer dat wij wat gepraet hadden, gingen wij met heer Burch tot avont wat wandelen, rijden en brachten hem toe weer t' huijs. Ick ginck noch eens aen t' huijs van Voet, doch vondt hem niet t' huijs.

---

¹⁴² **Dinsdach den...sien haelen.** De kardinalen kwamen waarschijnlijk naar Rome ter afsluiting van het katholieke jubeljaar. Eén keer in de vijftiengintig jaar wordt er binnen de katholieke kerk een jubeljaar gevierd. Binnen dat jaar werden alle pelgrims die naar Rome kwamen, verlost van hun zonden.

¹⁴³ **altoos.** altijd.

¹⁴⁴ **St. Salvatore in Lauro.** Het betreft de Chiesa di San Salvatore in Lauro.

¹⁴⁵ **siamelli.** Ciambelli zijn harde Italiaanse koekjes met een zachte binnenkant met citrusvruchten of chocolade.

¹⁴⁶ **geincommodeert.** gehinderd.

¹⁴⁷ **sinkinge.** Volgens de humorenleer, die sinds de oudheid een belangrijke rol speelde in de geneeskunde, wordt de gemoedstoestand van de mens bepaald door de balans van vier lichaamssappen: bloed, gele gal, zwarte gal en slijm. Wanneer bepaalde kwade humeuren of vochten vanuit de hersenen op het lichaam zonken, kon dat leiden tot ziekte.

¹⁴⁸ **resolveerden.** besloot.

¹⁴⁹ **opgescickt.** versierd.

¹⁵⁰ **poppegoet.** Mogelijk verwijst Ruysch spottend naar kleine heiligenbeeldjes.

¹⁵¹ **historien.** geschiedenissen.

¹⁵² **santen.** heiligen.

¹⁵³ **voor spulleties.** voor vermaak.

Vrijdach den 20^{en} duerde mijn verkouthed noch seer sterck, doch vermits het weer seer goet was als van te vooren soo ginck ick met Smit wederom een visite aen d'Aliberti doen, die ons seer civil volgens syn ordinaeris tracteeren. Hier van daen ginck ick met Smit eenige waejer koopen, dewelke hij mede wilde neemen, en reden noch naer t' huijs van een Italiaens doctor daer Smit eertyts bij gewoont hadt, doch vonden hem niet t' huijs. De rest van de naermiddach tot den avont toe brachten wij op mijn kaemer met praeten door, vindende als wij t' huijs quaemen de heer Burch met Wolters aldaer, synde Burch om de contra visite van daechs te vooren af te leggen aldaer gekoomen. Des avonts hadt ick Giovanni Battista.

Saeterdach den 21^{en} brahten wij de heer Smit met de koets tot Ponte Molle¹⁵⁴, alwaer wij onder een glaesken muscatello di Monte Pulciano ons afsceijt naemen tot Venetie toe. Hij nam den wech over Florenzen, alsoo hij te Loretto geweest was. Goes, Wolters en ick gingen vermits het seer scoone weer te voet wederom naer Roomen. Oock bevont ick mijn verkouthed seer ten besten verandert. Om den morgen voort door te brengen, gingen wij aen de posten sien of daer brieven waeren en een wandelinch naer St. Pieter.

Naer de middach gingen wij gesaementlijck naer St. Giovanni di Laterano¹⁵⁵, alwaer t' feest was en t' jubilee te verdienen.¹⁵⁶ Den toeloop van volck was hier scrikkelyck¹⁵⁷ groot. De hoofden van St. Pieter en St. Paul wierden getoont. Het stoof door de meenichvuldige menschen soodaenich in den kerck dat men niet sien kost. Des avonts vroeck t' huijs koomende, depescheerden¹⁵⁸ wij de brieven. Des morgens kreech ick wederom de meijt van de non en des avonts een groot compliment door mijn knecht die ick met een missive¹⁵⁹ van neef Hoogheveen daer heen gesonden hadt, welke brief lanch op de post geleegen hadt en ick noch de non niet eer meester hadt kennen worden.

Sondach den 22^{en} was t' jubileum in St. Pieter te verdienen, waerom wij in dat quartier onsen voornaemsten tyt passeerden, siende de Corso in t' Borgo Vaticano. Des morgens hadt een scoone musieck in de Chiesa Nova¹⁶⁰ gehoord.

109v Maendach den 23^{en} aeten wij des middachs op ons kaemers bij den anderen, te weeten de heer Goes en ick en Wouters, om te ontvlieden¹⁶¹ de bedelarijen van Switsers, tambours¹⁶², laquijen¹⁶³ etc. die van de paus¹⁶⁴ en anderen een nieuwe jaer om dese tyt in de herrebergen koomen eijsschen.¹⁶⁵ Naer den eeten gingen

¹⁵⁴ **Ponte Molle.** Het gaat om de Ponte Milvio, de Tiberbrug ten noorden van Rome.

¹⁵⁵ **St. Giovanni di Laterano.** Het betreft de Basilica di San Giovanni in Laterano.

¹⁵⁶ **Naer de...te verdienen.** Tijdens het katholieke jubeljaar konden alle pelgrims die naar Rome reisden, verlost worden van hun zonden.

¹⁵⁷ **scrikkelyck.** verschrikkelijk.

¹⁵⁸ **depescheerden.** verzonden.

¹⁵⁹ **missive.** brief.

¹⁶⁰ **de Chiesa Nova.** Het betreft de Chiesa Nuova.

¹⁶¹ **ontvlieden.** ontsnappen.

¹⁶² **tambours.** trommelslagers.

¹⁶³ **laquijen.** lakeien.

¹⁶⁴ **de paus.** Clemens X (1590-1676) was paus van 1670 tot 1676.

¹⁶⁵ **om te...koomen eijsschen.** D.w.z. zij kwamen een fooi eisen.

wij met ons drien naer St. Pieter wandelen door de Prata Quintia¹⁶⁶ om de preparatien¹⁶⁷ van daechs daer aen eens op te neemen. Wederkeerende tegens den avont, dewelke ras¹⁶⁸ viel, quam ick den abate tegen, te weten de neef van de non, dewelke met ons wederkeerende tot naer t' over vaeren van den Tiber ons geselschap hielt. Hij seyde mij dat binne korten wederom en non in t' klooster van Campo Marzo gemaect soude werden en dat ick andermael de Fonseca soude kunnen hooren singen. Wij hadden de reliquien oock sien toonen, waer van de ondermael.¹⁶⁹

Dijnsdach den 24^{en} gingen Goes en Wolters en ick des morgens naer St. Pieter om de toeloop van de menschen te sien de welke de ceremonie van t' sluijte van de Heijlige Poort wilden bij wonen.¹⁷⁰ Daer was tegenwoordich geen wacht aen de kerck, alsoo ieder desen dach aldaer t' jubileum noch most verdienen, doch de heijlige poort was gebaricadeert. Maer geen balcon of eenige plaets anders als voor de paus en de cardinaelen. t' Gedranch was excessif groot.

Wij gingen des middachs wederom t' huijs eeten en ick hadt signor Piedro, mijn tael meester¹⁷¹, bij mij te gast, met de welke wij naer den eeten wederom naer St. Pieter gingen en besaegen op t' Vaticaan t' festin¹⁷² dat des avonts aen de cardinaelen gegeven soude werden en evens eens was als ick t' jaer te vooren gesien hadde. De ceremonien waeren van t' sluyten niet te beduyden, alsoo de paus sonder eenige ceremonien door een particulieren¹⁷³ trap maer met de cardinaelen in St. Pieter quam en de poort toe metselde, of liever den eersten steen daer aen leij. Wij wilden ons geen van allen hasardeeren¹⁷⁴ in t' gedranch, t' welcke scrikkelyck was, maer hielden ons omtrent de plaets om de ongeloofelyke meenichte van menschen te sien. Tegens de nacht trockken wij met den heelen troep naer huijs.

Woensdach den 25 gingen wij des morgens en saegen den paus de benedictie¹⁷⁵ geven even als ick t' voorlede¹⁷⁶ jaer gesien hadt. Des middachs hadt ick seekeren Scotino bij mij ten eeten, die admirabel uyt den aessack¹⁷⁷ speelde, t' welcke hij voor twee Duytsers cort naer de maeltijt ons koomende bezoeken, deedt. Wij hadden wederom om de voorscreve rede boven gegeten. Ick screef aen de non een kleyn briefken om haer een geluckkige feest te wensen, een ceremonie in dese quartieren op kersdach seer gewoonlyck. Des avonts gingen

---

¹⁶⁶ **Prata Quintia.** De Prata Quinctia waren weidelanden aan de oever van de Tiber.

¹⁶⁷ **preparatien.** voorbereidingen.

¹⁶⁸ **ras.** snel.

¹⁶⁹ **de ondermael.** Onzekere lezing.

¹⁷⁰ **Dijnsdach den...bij wonen.** Ter opening van het katholieke jubeljaar sloeg de paus met een zilveren hamer een opening in de Heilige Deur van het Vaticaan. Ruysch maakte dat mee op 23 december 1674, exact een jaar hiervoor.

¹⁷¹ **signor Piedro, mijn tael meester.** Het was gebruikelijk dat reizigers tijdens hun verblijf in Rome een taaldocent inhurden om het Italiaans machtig te worden. Ruysch huurde al een docent in tijdens zijn verblijf in Rome in januari 1675.

¹⁷² **festin.** feestmaal.

¹⁷³ **particulieren.** bijzondere.

¹⁷⁴ **hasardeeren.** wagen.

¹⁷⁵ **benedictie.** zegen.

¹⁷⁶ **voorlede.** vorige.

¹⁷⁷ **aessack.** goocheltas.

wij met ons drien twee heeren Renst bezoeken, dewelke van Amsterdam alhier gearriveert waeren.

110R Donderdach den 26^{en}. Des morgens liepen wij hier en daer de kerken in en uijt, alsoo over al musieck was. Wij saegen oock naer de brieven, doch de post was noch niet aengekoomen. Even eer ick uijtginch, kreech ick een briefken van de non met een groot regael van blommen, reliquien, Agnus Dei¹⁷⁸, twee flessen Aqua d'Angola¹⁷⁹ en coffertie met pommate¹⁸⁰, etc. en wiert van haer genoodicht om de saeterdachs in haer kerck wederom een andere non te sien maeken. Naer de middach waeren wij in een andere kerck, alwaer t' abatie wederom vont en syn ordinaere beleeftheid. Des achtermiddach¹⁸¹ voort' op de Corso.

Vrijdach den 27^{en} kreech ick des morgens brieven van mijn swaeger¹⁸², die mij verwittichde van twee medailles, dewelke ick naer de middach oock op de post vont. Wij hoorden den selven morgen seer scoone musieck in de kerck van St. Giacomo degli Spanjoli. Naer de middach gingen wij op de Corso, daer wij versceijde onuijsprekelijke prachtige koetsen saegen en veel scoone dames. Even eer ick t' huijs ginch, besocht ick Voet en communiceerden¹⁸³ hem de tydinge dat Spanheim tegens Burch gescreven hadt met versoek hij eens onderzoeken soude of Burch t' voorscreve boecke gekreegen hadt en mij t' selve eens te doen hebben, t' welck hij beloofde.¹⁸⁴ Des avonts quaemen de heeren Renst ons de contravisiite doen.

Saeterdach den 28^{en} mejnden ick naer de middach in t' klooster de fonctie te gaen sien, doch voor t' klooster koomende, reedt ick voor bij, alsoo juijst de sergeant van de Switsers wacht die aen de poort stont een quant¹⁸⁵ was die ick in de herreberch om een fooijtje van t' nieuwe jaer koomende wackker¹⁸⁶ uijtgemaeckt hadt in plaets van gelt te geven, alsoo hij den dach van t' sluyten van de poort nergens te vinden was en dat wij daer wij wesen wilden met grote moeijten en patientie¹⁸⁷ van sijn brutale Switsers haer onfatsoenlyke complimenten te lijden in mosten koomen. Om dat geen affront¹⁸⁸ dat hij mij licht¹⁸⁹ uijt revengie¹⁹⁰ gedaen souden hebbe, reedt naer huijs en screef een

---

¹⁷⁸ **Agnus Dei.** Het Agnus Dei, het lam Gods, is een gebruikelijk onderdeel van de katholieke mis. Waarschijnlijk gaat het hier om een reliek dat hieraan is verbonden.

¹⁷⁹ **Aqua d'Angola.** Het is onduidelijk waarover het gaat.

¹⁸⁰ **pommate.** appelwijn.

¹⁸¹ **achtermiddach.** namiddags.

¹⁸² **mijn swaeger.** Coenraads zus Elisabeth (1646-1704) trouwde in 1668 met Pieter Teding van Berkhout (1643-1713). Pieter Teding van Berkhout schreef zelf ook een verslag van zijn reis in 1664.

¹⁸³ **communiceerden.** vertelde.

¹⁸⁴ **communiceerden hem...hij beloofde.** Ézéchiël van Spanheim (1629-1710) was een diplomaat en theoloog uit Genève. Naar alle waarschijnlijkheid schreef hij een tractaat over Burchs bekering tot het katholicisme. Zie ook f. 124r.

¹⁸⁵ **quant.** vent, kerel.

¹⁸⁶ **wackker.** flink.

¹⁸⁷ **patientie.** geduld.

¹⁸⁸ **affront.** belediging.

¹⁸⁹ **licht.** gemakkelijk.

¹⁹⁰ **revengie.** wraak.

briefken aen de non, waer mede mij door de bovenstaende reden excuseerden en liet door haer meijt t' selve aenstonts bestellen.¹⁹¹

110v Ick reedt verders wat op de Corso in mijn eenicheid en rescontreerde Gianni Batista die wat met mij reedt en een hoope historien vertelde van sijn amourettes¹⁹², daer seer aerdige Itaeliaensche voorvallen in waeren. Naer huijs gaende quam Burch en Voet mij besoecken en Burch presenteerde mij t' boeckie van Spanheim te doen leesen binnen een dach of twee als hij met een kleijn briefken daer op soude geantwoort hebben, want was seer mal satisfait¹⁹³ over de procedure¹⁹⁴ van Spanheim. Eerstelijck dat hij op een Latijnsch schrift, dat maer voor sijn ouders, of liever sijn vaeder, gescreeven was in t' Frans antwoorden, t' selve liet druckken sonder t' syne de werelt bekent te maeken, hem tracteerden¹⁹⁵ als een kint en een jongen en door sijn procedure ieder een diverteerden¹⁹⁶ van sijn geschrift ongepassioneert te leesen, voornaementlijck syn suster die geen Latijn verstont en door Spanheim syn geschrift tegens t' sijne opgeset wiert, en veel dingen meer. Doe Burch en Voet wech waeren, ginch ick de rest van den avont tot Gianni Batista passeeren, dewelke tien a twaelf musicanten bij een hadt en seer heerlijke dingen op instrumenten uytvoerden.

Sondach den 29^{en} gingen Goes, Wolters en ick cort naer den eeten in de Apollinare¹⁹⁷ en in St. Giacomo delli Spangioli musieck hooren die seer heerlyck was en naer de middach op de Corso daer groote confluentie¹⁹⁸ van menschen en magnifike koetsen waeren. Des middachs sont mij de non een admirable soort van fleure¹⁹⁹, orangie en t' appointment²⁰⁰ van des andere daechs bij haer te koomen.

Maendach den 30^{en} ginch ick des morgens bij mijn koopman en den naer middach van twintich ueren tot Ave Maria bij de non, wiens wiens conversatie mij ten uysterste aengenaem en diversisant²⁰¹ was, synde nochtans dit plaijsier ten uysterste getempert door het verdriet t' welck ick hadt van soo een charmant mensch soo weijnich tyt gekent te hebben. Wij beloofden den anderen een seer nauwe²⁰² correspondentie met brieven. Sij deedt mij collationeeren²⁰³ met macarons, ciambelli, koekxens van ciocolati²⁰⁴ als anders. In somma²⁰⁵: een lange tyt viel mij seer kort.

---

¹⁹¹ **bestellen.** bezorgen.

¹⁹² **amourettes.** liefdesaffaires.

¹⁹³ **mal satisfait.** ontevreden.

¹⁹⁴ **procedure.** manier van doen.

¹⁹⁵ **tracteerden.** behandelde.

¹⁹⁶ **diverteerden.** afleidde.

¹⁹⁷ **de Apollinare.** Het betreft de Basilica di Sant'Apollinare.

¹⁹⁸ **confluentie.** toeloop.

¹⁹⁹ **fleure.** bloemen.

²⁰⁰ **t' appointment.** de afspraak.

²⁰¹ **diversisant.** vermakelijk.

²⁰² **nauwe.** hechte.

²⁰³ **collationeeren.** trakteren, laten eten.

²⁰⁴ **ciocolati.** chocolade.

²⁰⁵ **In somma.** Kortom.

Dijnsdach den 31^{en} hoorden wij des morgens in de kerck van St. Silvester²⁰⁶ een scoone musieck, rijdende tegens de middach met de heeren Renst naer huijs. Naer de middach gingen wij t' huijs van den outvaeder²⁰⁷ Ovidius, amouereuser memorie²⁰⁸, besøeken en tot den avont toe op de Corso, als wanneer wij met den donkeren bij de heeren Godijn en Glimmer gingen om des avonts te blijven eeten. Onder sommige heeren wiert seer sterck gespeelt, doch ieder syn liberteyt²⁰⁹ gelaeten in t' geen dat hij wilde doen.

Woensdach den 1^{en} januari 1676 kreech ick van de non een nieuwe jaers wensch nevens een mandeken met crambelli en makarons om op de reijs te gebruiken. Naer de middach gingen wij in den thuijn van t' Vaticaen vermits het admirabel weer wat wandelen.

Donderdach den 2^{en} ginch ick des morgens met de heer Wolters eenige printen²¹⁰ koopen en bleef verders den ganschen dach t' huijs, met scrijven mij besich houdende.

Vrijdach den 3^{en} bleef ick des morgens t' huijs en ginch met de heeren Goes en Wolters naer den eeten in den thuijn van t' Vaticaen wandelen en des avonts bij de heeren Renst ten eeten alwaer weer bij de sommige seer sterck gespeelt wiert. Des morgens hadt ick de meijt van de non met brieven.

111R Saeterdach den 4^{en} screef ick des morgens en naer de middach naer de heer d'Aliberti gaende om over mijn afsceijt audientie te spreken, quam ick hem tegen op de Sixto²¹¹ en bracht hem met myn koets tot aen t' paleijs van don Gasparo.²¹² Hij besceijde²¹³ mij des anderen daechs ten seventien ueren in de antecamera²¹⁴ van de koningin. De rest van mijn tyt bracht ick op de Corso in in sekere plaets daer men den rinch steeckt²¹⁵ met Goes door.

Sondach den 5^{en} pasten ick op in de antichambre, doch kost geen audientie krijgen, alsoo haere majesteijt in conferentie²¹⁶ was met een prelaet, t' welck seer lanch en tot de middach toe duurden. Naer de middach reden wij niet op de Corso naer ordinaris, dewijle wij des middachs de heeren die ons getracteert hadden op het middachmael bij ons ten eeten hadden, welck geselschap tot des avonts toe ons bij bleef.

---

²⁰⁶ **de kerck van St. Silvester.** Het betreft de Chiesa di San Silvestro in Capite.

²⁰⁷ **outvaeder.** grootvader.

²⁰⁸ **Ovidius, amouereuser memorie.** Publius Ovidius Naso (43 v. Chr. - 17 n. Chr.) was een Romeinse dichter die onder andere de *Metamorfosen* schreef. Hier verwijst Ruysch waarschijnlijk naar diens leergedicht *Ars Amatoria*, de kunst van de liefde.

²⁰⁹ **liberteyt.** vrijheid.

²¹⁰ **printen.** prenten.

²¹¹ **de Sixto.** Het betreft de Ponte Sisto.

²¹² **t paleijs van don Gasparo.** Ruysch bezocht het palazzo van Gaspare Carpegna (1625-1714), kardinaal-vicaris van Clemens X.

²¹³ **besceijde mij.** besloot mij (te ontvangen)

²¹⁴ **antecamera.** wachtkamer.

²¹⁵ **den rinch steekt.** Mogelijk gaat het om een paardrij oefening waarbij Ruysch al rijdende een lans door een ring moest steken.

²¹⁶ **conferentie.** gesprek.

Maendach den 6^{en} was des morgens wederom aen t' hof van de koningin en kreech naer lanch wachten, alsoo haere majesteyt veel te doen hadt, noch audientie die een half uer duurde, doch soo beleeft was als ick soude kunnen desireeren²¹⁷ hebben. Doen ick gedimiteert²¹⁸, ontfontch de eigenste²¹⁹ civiliteijt als doen ick de eerste mael van Romen ginch, alleen met dit ondersceijt dat haer majesteyt mij de hant te kussen gaf. Naer de middach al Corso naer dat wij de heer Burch niet t' huijs gevonden hadden. Wij reden den rinch oock.

Dijnsdach den 7^{en} des morgens van vijftien ueren tot negentien ueren bij de non om mijn afsceijt te neemen, kunnende mij niet genoeg beclaegen dat ick soo een aengenaeme conversatie maer voor soo weinich tyt gehad hadt. Des middachs maecten ick accort²²⁰ met mijn voturijn²²¹ en naer den eeten nam ick mijn afsceijt van de heeren Godijn, Glimmer, Rensten en Forastie, hebbende Burch in twee reijsen niet t' huijs kunnen vinden. Ick sont aen de non een present van een extraordinaris fijn stuck swarte saij²²², t' welck te Leyden gemaect was. Ick hadt groote moeyte om dat hier te vinden. In plaets van de plujsen hadt eenige strickies van bleumurant²²³ doen maeken.

111v Woensdach den 8^{en} was ick den ganschen morgen besich met mij goet te packken, hebbende sieur²²⁴ Piedro te hulp genoomen en hielt hem de middach bij mij ten eeten, als wanneer seer apropos²²⁵ de non mij met een briefken seer beleeft geluck op de reys liet wenschen en mij een lekkere taert sont. Sij klaegden over myn regael en dat ick door t' selve te senden, toonde dat ick opinie hadt dat sij geinteresseert was, dat sij noch van geboorte noch in een klooster was daer sulke menschen gevonden werden. Ick meijnde naer den eeten Burch te gaen te bezoeken, maer hij quam selfs eer ick kost uytgaen, als oock monsieur Forastiere, om mij geluck op de reys te wenschen. Naer dat sij wech waeren ginch bij mijn koopman noch eenich gelt haelen en met het selve Voet betalen en mijn afsceijt van hem neemen. De rest van de naermiddach brachten de heeren Goes, Wolters en ick op de Corso en buyten de Popolo²²⁶ door. Des avonts quam sieur Piedro mij assisteren om myn kist te sluyten.

Dijnsdach den 9^{en} des morgens stelden ick ordre dat mijn goet bestelt wiert. Ick ontfontch een visite van Burch en Voet. Omtrent ten elf ueren Frans ginch ick wat eeten en ten twaelf ueren vertrock ick van Roomen met een chaise roulant²²⁷ en myn knecht te paert naer Loreto om voorts over Boulonge²²⁸ naer Venetie te

---

²¹⁷ **desireeren.** wenschen.

²¹⁸ **gedimiteert.** werd weggezonden.

²¹⁹ **de eigenste.** dezelfde.

²²⁰ **accort.** overeenkomst.

²²¹ **voturijn.** koetsier.

²²² **saij.** zijde.

²²³ **bleumurant.** bleekblauwe kleur.

²²⁴ **sieur.** meneer.

²²⁵ **apropos.** plotseling.

²²⁶ **de Popolo.** Het betreft de Porta del Popolo.

²²⁷ **chaise roulant.** Een *chaise roulante* was een tweewielige wagen voortgetrokken door twee paarden.

²²⁸ **Boulogne.** Bologna.

gaen, werdende door de heeren Goes, Wolters en sieur Pedro uijtgeleijt tot Ponte Molle, alwaer wij naer een glaesie Monte Pulciano van den andere sceijden, quiteerende²²⁹ Roome met een onuijtspreekelyck regret.²³⁰

Ick sal niet aenteijkenen waer dat ick al geslaepen en gegeten hebben, maer alleenlijck dat ick te Loretto ben gearriveert des maendachs den dertiende, passeerende onderwege extraordinaris veel steedekens, dorpen, castellen en gehuchten, als Castel Nuovo Castello²³¹, Rignano Castello²³², Otricoli Castello²³³ (wel eer een stadt geweest en van de Goten seer geruineert²³⁴, waer van de overblijfselen noch gesien worden), Narni (stedeken), Terni (stedeken). Tot hier toe was de wech plat landt, maer niet van t' vruchtbaerste. Spoleto (stedeken, doch al van de grootste). Door veel dorpies, gehuchten op Tolentino (stedeken), Macerata (stedeken). Tot hier toe was de passagie seer hooge bergen en grouwelijcke precipitien²³⁵, doch niet te min waeren de wegen voor de cales²³⁶ seer goet. Ick had de selve genoomen alsoo ick mij niet seer wel bevont, hebbende noch eenige restanten van myn verkouthed en daer bij een defluxie²³⁷ op de linkersyde van mijn keel, dat onderwegen aenginch²³⁸, doch mij een seer pijnelijke loop²³⁹ naer liet die drie a vier daegen duerde. In de voornoemde bergen vont ick hier en daer eenige olijfbossies en heellandt²⁴⁰, doch hadt van hitte niet te klaegen, te meer alsoo ick van Roomen af tot Venetie toe niet als quaet weer van regen en windt hadt.

Verders op Macerata (stedeken), Recanati (stedeken) en arriveerden des maendachs den 13^{en} op de middach te Loretto, hebbende van Macerata tot hier toe een scrickelyker diepen modderigen wech gehad, loopende door plat kooren lant heenen en eenige heuvelen. Niet tegenstaende het regenachtich weer ginch ick naer den eeten eerste de kerck²⁴¹ sien, die van buyten een seer scoone faciate²⁴² heeft, doch van binnen niet extraordinaris is. Voor de kerck is een vierkante scoone plaets rontom gebordeert²⁴³ met met een heerlijck gebouw rustende op een porticus²⁴⁴, maer niet heel voltimmert. Op t' midden van de plaets staet een seer scoone fonteijn en recht voor de kerck het beelt van den paus sittende van bronse. Voor t' coor vont ick eijndelijck recht onder de coepel het gerenomeerde heijlich huisie²⁴⁵, t' welck vrij wat fraijer van buyten als van binnen is, synde van binnen oude beroockte mueren, van buyten met een huijt

112R

²²⁹ **quiteerende.** verlatende.

²³⁰ **onuitspreekelyck regret.** onuitsprekelijcke spijt.

²³¹ **Castel Nuovo Castello.** Castelnuovo di Porto.

²³² **Rignano Castello.** Rignano Flaminio.

²³³ **Otricoli Castello.** Otricoli.

²³⁴ **geruineert.** vernietigd.

²³⁵ **precipitien.** klippen.

²³⁶ **cales.** Een kales is een soort rijtuig.

²³⁷ **defluxie.** Het is onduidelijk om wat voor medische aandoening het hier gaat.

²³⁸ **aenginch.** begon.

²³⁹ **loop.** buikloop.

²⁴⁰ **heellandt.** heide.

²⁴¹ **de kerck.** Het betreft de Basilica della Casa Santa.

²⁴² **faciate.** gevel.

²⁴³ **gebordeert.** begrensd.

²⁴⁴ **porticus.** zuilengang.

²⁴⁵ **het gerenomeerde heijlich huisie.** Volgens de overlevering zouden engelen het Heilige Huis waar de maagd Maria woonde naar Dalmatië in Italië hebben gebracht, om het zo te beschermen tegen een invasie van de Turken.

van marmor overtoogen, georneert met admirable basse reliefs en architecture, waervan ick de beschrijvinge mede hebbe genoonoomen²⁴⁶ nevens de plaet²⁴⁷ vant t' huisie, t' welck op de helft omtrent gesepareert wort door een ijsere traelie en een altaer, achter welken altaer de plaets 'Il Cabinetto Santo' genaemt wert, sijnde hier het oort daer haer de Lieve Vrouw²⁴⁸ t' meest soude onthoude²⁴⁹ hebbe. Oock de scoorsteen waer boven seer gereenommeerde beelden geset is dat seer beroockt siet, waer vol met onbegrijpelyke kostelijckheden van juweelen behangen is. Dit Cabinetto Santo is teneamael met silver bekleet en t' ganse huijse hancht vol goude en silvere lampen, oock eenige die vol diamanten sijn. Oock wiert getoont de scootel daer de Lieve Vrouw uijt gegeten heeft en noch een deel sotternijen²⁵⁰ meer.

Hier van daen ginch ick naer den apoteek van t' hospedael, waer in geen vassen waeren als van steen, doch alle admirabel gescildert door Raphael Urbino²⁵¹ en aen de Lieve Vrouw vereert. Naerderhandt sach ick het tresoor²⁵² daer ick niet van seggen kan, dewijle den overvloed van diamanten, paerlen, gout, silver, borduersel etc. soo groot is dat ick niet als een confuse²⁵³ idee daer van kost krijgen. Noch sach ick de kelder van de Lieve Vrouw, waer van alles mijn boeckie van de beschrijvinge van Loretto naerder spreekt, soo van de situatie²⁵⁴ als van de ryckdommen, economie, hospedaelen etc., en al wat aen de kerck soude moogen dependeeren.²⁵⁵

Dijnsdach den 14^{en} vertrock ick eerst tegens den middach vermits den continueelen regen. Oock was ick genootsaect van een man te paert mede te nemen voor guide²⁵⁶, alsoo den wech soo scrickkelyck bedorven²⁵⁷ en diep was dat de voiturijn t' sich selve niet betrouwen²⁵⁸ dorst²⁵⁹ vermits de wegen soo scrickkelijck diep waer. Oock hoorden wij des morgens dat een lettige²⁶⁰ en een coets met muyle paerden en al verdronken waeren in een torrent²⁶¹ dat wij te passeeren hadden, waerom ons de guide een andere wech ter syden door t' lant wees, die wat beter was, doch niet te min seer afgrijselijck. De Geldersche wegen waeren daer nette gladde straeten bij. Wij passeerden t' torrent op een andere plaets als ordinaeris en daer dit ongeluck gebeurt was, doch swommen bij naer daer door. Mijn valys²⁶², die achter op gebonden was, ginch half door t' waeter.

---

²⁴⁶ **genoonoomen.** genomen. Mogelijk gaat het om een herdruk van Orazio Torsellino's *Historia dell'origine e translatione della santa casa della B. Vergine Maria di Loreto* (1629).

²⁴⁷ **plaet.** prent.

²⁴⁸ **de Lieve Vrouw.** Maria.

²⁴⁹ **onthoude.** opgehouden.

²⁵⁰ **sotternijen.** gekheden, fratsen.

²⁵¹ **Raphael Urbino.** Rafaël (1483-1520) van Urbino was een beroemde Italiaanse kunstenaar.

²⁵² **het tresoor.** de schatkamer.

²⁵³ **confuse.** verward.

²⁵⁴ **situatie.** ligging.

²⁵⁵ **dependeeren.** afhangen.

²⁵⁶ **guide.** een gids.

²⁵⁷ **bedorven.** verpest.

²⁵⁸ **betrouwden.** vertrouwen.

²⁵⁹ **dorst.** durfde.

²⁶⁰ **lettige.** draagstoel.

²⁶¹ **torrent.** waterstroom.

²⁶² **valys.** koffer.

Om seker te gaen, sont ick de guide eerst naect daer door om de passagie te soeken.

112v Tegens den avont arriveerden ick eerst in seekere herreberch, drie quartier uers op de rechter syde van Ancona, dicht aen de zee. Ick ginch te Ancona niet om dat de paerde niet meer voort kosten desen avont en des andere daechs morgens niet omdat wij t' selve een ganschen dach soude over verliesen hebben. Ick passeerde verder Simigaglia²⁶³ (steedeken), Fano (steedeken), Pesaro (steedeken), Rimini (steedeken, waer ick veel overblijfselen sach van de aertbevinge van t' jaer 1672).²⁶⁴ Ick passeerde door een scoone arcus triumphalis²⁶⁵ in t' begin van de stad. Verders op Cesena, hebbende tot hier toe lanchst de zee gereeden, t' welck ons een seer goeden wech deedt hebben, doch hier t' landt wederom inslaende, hielt het wat op, hebbende tot Boulognie quaede en goeden wech, doch eer wij daer quaemen, passeerden ick Savignano Castello²⁶⁶, Cesena Città²⁶⁷, Forli (steedeken), Faenza, Imola Citta²⁶⁸ en soo te Boulogne voorscreve des middachs ten 19 ueren.

Maendach den 20^{en}. Ick nam mijn logement in 'Den Pellerino'²⁶⁹, vindende een Frans heer genaemt le comte de Chavignij²⁷⁰, in syn geselschap hebben een abbe genaemt De Rottelai, chevallier de Malta²⁷¹, en een edelman dat seer hupse en eerlyke luijden waeren. Naer de middach ginch ick de mascars²⁷² sien, synde het carneval al begonnen hier. t' Selve quam mij seer vreemt voor, dewijle alle de menschen haer sinnen quijt scijnen te sijn voor iemand die t' selve d'eerste mael van sijn leven siet.

Dijnsdach den 21^{en} rechten ick niet uyt vermits het quaede weer en des avonts vertrock ick met eenige Duytschers te waeter over Ferrara naer Venetie met de boode van Boulogne, dewelcke veel coopmanscap²⁷³ mede sleepte, t' welck oorsaek was dat wij seer lanchsaem voor t' gingen alsoo wij op verscheijde plaetsen over mosten sceepen²⁷⁴, t' welck scrikkelyck veel tijt wech nam en groot embaras²⁷⁵ was. De barken²⁷⁶ waeren somtijts²⁷⁷ groot, somtijts kleijn en nauw vol volck en goederen en gingen altoos maer met 2 riemen. Ick passeerde 3 nachten seer miserabel en soude het selve noch slechter gehadt hebben, ten

---

²⁶³ **Simigaglia.** Senigallia.

²⁶⁴ **waer ick...jaer 1672).** Op 14 april 1672 werd Rimini getroffen door een grote aardbeving, met ongeveer 1500 doden als gevolg.

²⁶⁵ **arcus triumphalis.** Het betreft de Arco di Augusto, de triomfboog voor keizer Augustus.

²⁶⁶ **Savignano Castello.** Savignano sul Rubicone.

²⁶⁷ **Cesena Città.** Cesena.

²⁶⁸ **Imola Citta.** Imola.

²⁶⁹ **'Den Pellerino'.** 'De Pelgrim'.

²⁷⁰ **le comte Chavignij.** Het gaat om Armand Jean le Bouthillier de Rancé, graaf van Chavigny, een Franse priester en abt en stichter van de trappistenorde.

²⁷¹ **De Rottelai, chevallier de Malta.** Het gaat om iemand uit de Orde van Malta, de rooms-katholieke ridderorde.

²⁷² **mascars.** maskers.

²⁷³ **coopmanscap.** goederen.

²⁷⁴ **over mosten sceepen.** moesten verschepen.

²⁷⁵ **embaras.** hindernis.

²⁷⁶ **barken.** Een bark is een soort zeilschip met drie masten.

²⁷⁷ **somtijts.** soms.

waere²⁷⁸ kennis gemaect hadde met een doctor medicinae²⁷⁹ van Boulogne, die met sijn vrouw en broeder naer Venetie gingen om de opera te hooren. De selve waeren seer hupse luijden. Wij hielde over al een quartier²⁸⁰ apart voor ons in de barken en leijden onse keuken²⁸¹ bij den anderen. Te Ferrara passeerende, vindt ick dat het selve een seer groote, doch weijnich betimmerde stadt was. Wij aeten hier maer en gingen kort daer aen wederom heenen, passeerende voor bij t' huijs van de nuntius²⁸², dat van buijten een redelyck groot paleijs sceen te syn.

113R Donderdach den 23^{en} quaemen wij des middachs in seeker dorpie²⁸³ genaemt, alwaer t' ons in dese barken seer verdriete ick met eenige Duytse compagnie maeckten en een kleijn scuijtie met acht riemen nam en soo seer spoedich naer Venetie voer, alwaer wij des avonts ten 1 uere aenquaemen, hebbende mijn geselschap moeten verlaeten, die om haer bagagie niet kunnende volgen eerst des anderen daechs arriveerden. Ick nam mij logement in 'De Lion Bianco'²⁸⁴, meijnende neeff van Hoogheveen aldaer te vinden, doch deselve hadt al een kaemer genoomen in een burgers huijs met de heer Hooghenhouck.²⁸⁵ Doch de heer Smit was daer noch die mede van gelijken, soo mij syn knecht seijde, des anderen daechs in een particulier huijs ginch. Ick vraechden hem aenstonts waer alle de vrinden waeren, doch syn knecht wist mij t' selve niet te seggen, maer presumeerde²⁸⁶ dat sij in de opera waeren, waer om ick om haer te surpreneren, gemascheert daer ginch, doch vont niemant maer eevenwel extraordinaris contentement.

Dese opera was a St. Giovanni e Paulo²⁸⁷ en wel de beste van dit jaer gereuseert.²⁸⁸ Ick was ten uytserste gesurpreneert niet alleen over heerlijke musieck, admirable stemmen, maer oock over de superbe decoratie van theaters. Naer de prologe van t' selve, die door een seer aengenaem meijnsken, dat de tweede personagie²⁸⁹ heeft, met twee van de beste musicante gesongen wort, daelde een gans theater neer met meer als sestich menschen daer op, beginnende hier het stuck met een bal. Oock eijndicht het ten naesten bij soo een sijnde festin en gaende een gans theater meer met soo veel volck naer boven. Behalve dese machine sijn ontalke²⁹⁰ andere die admirable sijn. De eerste vrouw is een seer gereenomeerde cantarine²⁹¹ van Florence, bij haer nom de guere²⁹²

---

²⁷⁸ **ten waere.** als wij niet.

²⁷⁹ **doctor medicinae.** dokter.

²⁸⁰ **quartier.** ruimte.

²⁸¹ **keuken.** voedselvoorraad.

²⁸² **de nuntius.** Een nuntius is een diplomatiek vertegenwoordiger van de paus bij een regering.

²⁸³ **dorpie.** Ruysch heeft hier ruimte vrijgelaten, maar nagelaten om later de naam van het dorpie op te schrijven.

²⁸⁴ **'De Lion Bianco'.** 'De Witte Leeuw'.

²⁸⁵ **de heer Hooghenhouck.** Hooghenhouck was een bekende van Ruysch.

²⁸⁶ **presumeerde.** nam aan.

²⁸⁷ **St. Giovanni e Paulo.** Het betreft het Teatro Santi Giovanni e Paolo.

²⁸⁸ **gereuseert.** Onzekere lezing.

²⁸⁹ **de tweede personagie.** de tweede rol. D.w.z. de belangrijkste rol naast de hoofdrolspeler.

²⁹⁰ **ontalke.** ontelbare.

²⁹¹ **cantarine.** zangeres.

²⁹² **nom de guere.** oorlogsnaam, artiestennaam.

Cento Vinti genaemt. Sij is admirabel wel gemaect²⁹³ en doet haer personagie²⁹⁴ wonderlijk.

Uijt de opera t' huijs koomende, ginch aenstonts naer wat eetens naer bedde, maer even gelegen sijnde, quaemen neef Hoogheveen, Smit en Hooghenhouck thuijs, dewelke bij de heer Juste van Eeijck op een Itaeliaens bael²⁹⁵ geweest waeren. Naer de eerste furie van wellekomst, soo aeten de vrienden noch wat voor mijn bedt en doen retireerde sich ieder naer huijs.

Vrijdach den 24^{en}. Des morgens rechte niet veel anders uijt als mij te verscoonen. Ick kreech een visite van de heer Rover van Amsterdam, die mij nevens de heer van der Dussen, outste soon van de burgemeester, en de heer Scolte van Amsterdam met Smit op pesce di montagne²⁹⁶ noodichde, t' welck ick aennaem. Ick ginch noch des morgens op de plaets van St. Marco²⁹⁷, die mij seer surpreneerde, niet tegenstaende van de Gottische architecture is. Ick sach voor de kerck seer heerlyke mosaiken. Dese plaets is vierkant, rontom met een seer scoone gaerijie boven dewelken alle de procuratori²⁹⁸ woonen, doch sciint van buyten maer een paleijs en onder een dack synde de faciate even eens. Onder dese galerij is t' vol winkels.

Hier van daen ginch neef Hoogheveen en Hooghenhouck bezoeken, die in haer huijs een seer goeden en wel gemeubleerde kamer voor mij op gehouden hadden, soo dat ick aenstonts mijn goet over liet haelen. Des avonts wierden neef Hooghenhouck en Hoogheveen en ick, naer dat ick van mijn gastmael by haer gekoomen was, door een van haer vrienden bij een seer notable cantarine gebracht, dat een seer soet meijsken was. Wij gingen met haer in de commedie en naer de selve bleven wij by haer onder t' faveur²⁹⁹ van de stem, die excellent was, een oestertie collationeeren. Sy was genaemt de signora³⁰⁰ Angelica.

113v

Saeterdach den 25^{en} screef ick des morgens aen de non. Ick hadt in heel Itaelie noch soo proper en gemackkelyck niet geslaepen als in mijn nieuwe logement, sijnde nella Corte de Preti³⁰¹, bij seer goede luijden. De man is scudiero³⁰² van den doge.³⁰³ Naer de middach gingen wij op St. Marco, alwaer wij veels seer scoone en kostelyke, soo eerlyck als oneerlyke dames, saegen die meest al op stoelen sitten aen wedersyde van de rechter galerij, conversatie houdende met de galants³⁰⁴ die haer leyden en de kennis die sy daer vinden. Wij saegen seer

---

²⁹³ **wel gemaect.** knap.

²⁹⁴ **doet haer personagie.** acteert.

²⁹⁵ **bael.** bal.

²⁹⁶ **pesce di montagne.** Om welke vis het gaat, is onduidelijk.

²⁹⁷ **de plaets van St. Marco.** Het betreft het Piazza San Marco.

²⁹⁸ **procuratori.** Ruysch heeft het over de Procuratie, het gebouw waar zich de kantoren en appartementen van de producatori van het St. Marcoplein bevonden. Procurator was een van de hoogste ambten van Venetie. Procuratori hielden onder andere zicht op de administratie van de Basilica di San Marco.

²⁹⁹ **t' faveur.** de voorkeur.

³⁰⁰ **signora.** mevrouw.

³⁰¹ **nella Corte de Preti.** Het gaat om de Corte dei Preti, een van de straten van Venetië.

³⁰² **scudiero.** schildknaap.

³⁰³ **den doge.** De doge was het staatshoofd van de Republiek Venetië. In 1676 werd dat ambt vervuld door Nicolò Sagredo (1606-1676).

³⁰⁴ **galants.** minnaars.

aerdigen toestellen van alderhande soort, maer voornaementlijck sommige mascars die admirabel natuerlyck³⁰⁵ waeren en dickmaels bedrogen. Hier vonden wij oock den jongen Druyvesteijn, wien ick de redenen seijde waerom ick syn oom noch niet quam salueren³⁰⁶ voor de postdach over was.

Wij voeren wat lanchst het groot canael³⁰⁷, dat admirabel heerlyck is van weegen sijne breeten en wedersijtse seer magnifike paleijsen, doch slechte Gottische architecture voor t' meesten deel. Wij admireerde de Ponte Realte³⁰⁸, waer op wedersijts twee rijen winkels staen, tussche en achter de welcke een seer goede passagie is om over te gaen. Dese winkels, soo ick naderhandt uyt sommige edellyude hoorden, die ick door Angelica leerde kennen, sijn hier op geset en door forme van een loterije aen particulieren gegeven om de groote somme gelts uyt te vinden die selve gekost hadt. De voorscreve brugge is tenemael van witte harsteen³⁰⁹ met een scoone balustrade aen weder syde en is maer een booch dat admirabel is.

Des avonts gingen wij wederom in de opera van St. Giovanni e Paulo. Wij mejinden in St. Luca³¹⁰ te gaen, welck theater mede seer heerlyck is, doch alsoo haer opera veel toeloop niet gehadt hadde, hebbende de intrigue³¹¹ niet soo genoechaem behaecht, waeren sij uytgesceyden, om binnen eenige daegen wederom een ander stuck te voorscijn te brengen. t' Eerste theater komt Grimani toe en t' ander Vendramini, doch sijn ider om kostelyckste.³¹²

Sondachs den 26 gingen neef Hoogheveen en ick naer den eeten met de heer Hooghenhouck den heer Druyvesteijn salueren en mijn credit brieven overleveren. Ick wiert seer beleeft ontfangen en vont noch een deel goet geselschap daer, die den ganschen avont speelde en op de portie³¹³ daer bleven, doch ick ginch met de juffrouw en de jongen Druyvesteijn naer de opera, naer dewelke wij volkie wederom quaemen vinden en als geseijt is met den andere op t' avontmael bleven.

Maendach den 27^{en} deden wij des morgens eenige bootscappen en wandelde door de mercerij³¹⁴, alwaer alle de winkeliers wonen en een groote abundantie³¹⁵ van alderhande kostelyke waeren is. Wij gingen naer de middach op St. Marco en van daer aen t' huijs van de Hollantse heeren, doch vonden niemant. Des avonts gingen wij alla Sueccha³¹⁶, op een festin of dat soo genaemt wort, want men danst daer maer, of liever men wandelt van de eene kaemer in de andere, dewijle de instrumente gaen waer naer sich niemant reguleert³¹⁷,

---

³⁰⁵ **natuerlyck.** levensecht.

³⁰⁶ **salueren.** groeten.

³⁰⁷ **het groot canael.** Het betreft het Canal Grande.

³⁰⁸ **de Ponte Realte.** Het gaat om de Ponte di Rialto.

³⁰⁹ **harsteen.** bergsteen.

³¹⁰ **St. Luca.** Het betreft het Teatro San Luca.

³¹¹ **intrigue.** het toneelstuk, het plot.

³¹² **t' Eerste...om kostelyckste.** In de jaren zeventig van de zeventiende eeuw waren er twee belangrijke theatermakers in Venetië: de familie Vendramin en de familie Grimani.

³¹³ **de portie.** het eten.

³¹⁴ **de mercerij.** Het betreft de Mercerie, de winkelstraat van Venetië.

³¹⁵ **abondantie.** overvloed.

³¹⁶ **alla Sueccha.** Waarschijnlijk gaat het om een variant op Mardi Gras of Vette Dinsdag.

³¹⁷ **reguleert.** leidt.

114R want scijnt eer een processie die of door verscheijde kaemers of de kamer al ront gaet als maer eene is. Oock is ordinaris hier groote confusie van menschen. Rontom boven de kamer was een galerije, alwaer ick opginck sijn goet vrient met die t' festin aenrechten. Hier sach ick best die gedranck van wandelende dansers en vont goede wijn, aque fresche³¹⁸, etc. en goet geselschap, waer onder Angelica, hebbende eenige edelluyde by haer, die mij seer beleeft rencontreerde en mij van alles onderrechten, voornaementlyck een genaemt.³¹⁹

Dijnsdach den 28^{en}. Naer de middach ginck ick met Hooghenhoeck bij de Angelica en sonden en scootel eetens of twee aen haer huys om s' avonts bij haer te eeten. Wij leijden haer op de mascar en van daer naer de redaute³²⁰, daer wij een half uertie bleven, soekenden den heer Saranze, die ons belooft hadt op de mascar daer te vinden en met ons op een festin te gaen, doch hem niet rescontrerende, gingen wij naert' voornoemde festin, alwaer hij quam. Wij setten ons in een hoeck en praetende met noch een edelman of twee, die seer beleeft waeren, brachten onse tyt wel door, want dese geseyde festijns sijn maer naer myn oordeel gepractiseert³²¹ tot rendezvous³²², kunnende ieder aldaer sonder gekent syn wesen, moete aen de deur de mans en niet de vrouwen het maskar gints en weer afdoen.

Woensdach den 29^{en} gingen wij, te weeten neef Hoogheveen, de heeren Smit en Hooghenhoeck met mijn persoon en onse hospes, te Moran³²³ des middachs oesters eeten en de glaese blaeserije sien, daer seer scoone dingen waeren.³²⁴ Des avonts ginck ick in de opera van St. Moijse³²⁵, die wel fraij is maer bij de andere niet kan te passen koomen. t' Theater is kleijn en komt toe aen eenen.

Donderdach den 30^{en} was ick des naermiddachs met neef Hoogheveen bij de heer La Noe om over eenige dingen van de heer Heins³²⁶ te spreken. Hij is een seer beleeft man en tracteerde mij seer vriendelijck, al offererende³²⁷ waer mede hij ons dienst kost doen. Des avonts gingen wij in de opera van St. Luca, die met haer nieuwe stuck te voorscijn quaemen, t' welck van gelijken admirabel was in allen deelen. Hier waere twee cantatrici van Roome, die daer voor de alderbeste gehoude werden, de ene genaemt la signora Antonina, een getrouwde vrouw, en de andere een jonck meijken en, soo de luyde willen, noch maecht, heel soon en admirabel vrindelijck. Grimani soude t' verlede jaer wel 20.000 ducaten gspendeert hebben om haer te bepraeten³²⁸, doch niet opdoende is nu tegens haer gepiqueert dat hij sich niet heeft kunnen beletten, soo als sij van t' theater gaende gesongen hadt, gesceurt vuyjl papier onder t' volck te goijen uijt syn

---

³¹⁸ **agua fresche.** vers water.

³¹⁹ **genaemt.** Ruysch heeft hier geen naam achter geschreven.

³²⁰ **de redaute.** het gemaskerd bal.

³²¹ **gepractiseert.** bedoeld.

³²² **rendevous.** ontmoetingsplaats.

³²³ **Moran.** Murano.

³²⁴ **de glaese...dingen waeren.** Murano is beroemd om zijn glaswerk en glasblazerijen.

³²⁵ **de opera van St. Moijse.** Het betreft het Teatro San Moisè.

³²⁶ **de heer Heins.** Ruysch heeft het over de Nederlandse geleerde Nicolaas Heinsius (1620-1681).

³²⁷ **offererende.** aanbiedende.

³²⁸ **te bepraeten.** over te halen (om voor hem te werken).

balcon, t' welck altoos voor een acteur of actrice voor sensibel³²⁹ affront
genoomen wort, dewijle de maenier ter contrarie³³⁰ is als men een cantatrice of
musicant eer wil doen, dat men in de geseijde rencontres³³¹ lofdichten onder de
mensen goijt. Ick hadde desen avont van gelijke groot contentement. Alleen
114v mishaecht mij de Itaeliaense balets, die wel seer aerdich gemargineert³³² zijn,
maer slecht gedanst werden. Niet te min willen sij de selve voor intermedie³³³
tusschen de actes³³⁴ in hebben.

Vrijdach den 31^{en} rechten ick niet bijsonders uijt, mij met brieven scrijven besich
houdende.

---

³²⁹ **sensibel.** aanzienlijk.

³³⁰ **ter contrarie.** tegengesteld.

³³¹ **rencontres.** ontmoetingen.

³³² **gemargineert.** omrand.

³³³ **intermedie.** tussenbedrijf, pauze.

³³⁴ **actes.** bedrijven.